

Елити, демокрация и благоденствие

проф. д.ф.н. Светослав Ставрев

СУ „Климент Охридски“

Въведение в темата

Автор и читател могат да се разберат или да не се разберат помежду си. А пък нерядко, когато си мислят, че са се разбрали, всъщност е налице погрешно разбиране. И тъй като активната страна във Визираната комуникация при всички случаи е авторът, а няма такъв автор, който да не иска да го разбират, и то правилно, дължа някои предварителни пояснения.

Какво разбирам под благоденствие?

Живеем във време, когато формулираната от Е. Фром екзистенциална дилема „Да имаш или да бъдеш“ е като че ли практически решена категорично в полза на *да имаш*. Всъщност за това *кой си и какъв си* се съди, ако не единствено, то с голямо предимство по това, *какво имаш*. Ако ли пък нищо или почти нищо нямаш, малцина те забелязват и никой, извън близките ти или дистрибуторите на политически „целесъобразните“ хуманитарни акции помощи, не се интересува от теб. В този смисъл мисля, че водещата интерпретация за това, що е благоденствие в днешния развит, развиващ се и слабо развит свят както на Запад и Изток, така и на Север и Юг, е, че то е равнозначно на *благополучие*, на първо място материално, а сетне – социално и политическо.

Естествено, че и аз нямам нищо против благополучието – престижна и скъпо платена работа, удобен и богат дом, луксозни коли, възможност за елитно обучение на децата, достъп до първокласно обслужване, безгрижни и екзотични пътувания и почивки. Но без никакви морализаторски изкушения, а наблюдавайки с искрено съчувствие поредици от лични, семейни, а и корпоративни провали, драми и трагедии от близки и далечни краища на света, предизвикани от хора, устремили се *на всяка цена* към схващаното като благополучие благоденствие, съзирам сериозен недостиг на мъдрост, който далеч нерядко опошлява и компрометира естествения човешки стремеж за по-добър живот. Очакват своето адекватно тълкуване и множеството нови статистическите данни от различни агенции, изследователски центрове и thing tank групи през последните десетина години, които говорят за отсъствието на значима положителна корелация между материален стандарт и щастие и дори за наличието на отрицателна такава например.

Затова и в текста по-нататък като интегрален оценител за качество на живота приемам **благоденствието**, разбирано като широко достъпна възможност за потребление на набор от материални (осигуряващи благополучие) и нематериални (осигуряващи „благополучие на душата“, както би се изразил Епикур) блага. Те ни се явяват под формата на частни, публични и/или публично-частни, според формата и степента на възмездност или пък като стокови, капиталови, символни, художествени, образователни, здравни, информационни, чувствени,

религиозни и т.н. В зависимост от потребностите, които задоволяват.

Кой ни осигурява благоденствието?

Най-силно укрепващият самочувствието ни отговор на този въпрос е: Всеки един от нас – поотделно и/или заедно с другите. Най-примиренческият и унизителен отговор би бил: другите – обществото, държавата, другите държави, Въобще по-силните и по-богатите от нас. Ако отхвърлим от вниманието си Втория като недостоен, а се взрем в скрития смисъл на първия отговор, изпъкват две негови интерпретации.

Първата, излъчваща бодра самоувереност, гласи: *Всички ние равностойно, като еднакво свободни и равни индивиди, разчитайки на собствените си сили и възможности и сътрудничейки си на доброволни начала с другите, ковем настоящето и градим бъдещата си съдба.*

Втората е далеч по-сдържана откъм индивидуалистичен или колективистки ентусиазъм – *пак всички ние, но не съвсем равностойно, защото доброволно се отказваме от част от нашата индивидуална автономия, предоставяйки специална власт на някои от нас, за да ни организират и ръководят, доколкото това ни спестява големи и съмнително продуктивни усилия за колективно решаване, които биха ни отдалечили неоправдано от собствените ни проблеми и от постигането на собствените ни цели.*

Давам си сметка за емоционалната и хуманитаристка привлекателност и влияние на първата хипотеза, както и за породената от горчив социален и политически опит подозрителност към втората, но ясно заявявам своето предпочитание тъкмо към нея. И то не от някакви доктринални симпа-

тии, а от реализъм. Колкото и добре да звучи, но хоризонтално изградените и функциониращи мрежести структури на модерното информационно общество [M. Castells, 1996] или пък свободните, рационални и егоистично активните индивиди и техните равнопоставени отношения [A. Rand, 1967] не са в състояние по безвластен път да осигурят нужния устойчиво ефективен социален избор, като рано или късно хаотичните вълни, които произвеждат, ще подкопаят демократичните устои на обществата. Убеден съм също така, че прословутият квазипазарен инструментариум за достигане чрез политически сделки до публичния избор, наричан rollroling [J. M. Buchanan, 1975], е послан с добри намерения път към опошляване на политическия процес, към политическа корупция и към дезинтеграция на социума.

И така, мнението ми е, че погрешност и синергия в обществата са непостижими без управление, а то пък се нуждае от управляващи, които независимо от това кой и как ги излъчва, упълномощава, контролира или гетронира, са и винаги ще си останат едно управляващо малцинство. Това ще рече, че благоденствието се нуждае от власт и управление и в никакъв случай не ги изключва. А във и около управляващите се намира една прелюбопитна група, предмет на учудващо неразбиране и на нечистоплътни спекулации – *елитите*.

Управление и елити

Ако за да живеем добре, т.е. в благоденствие или немного далеч от него, се нуждаем от добро управление, което европейците поне от времето на Платон и Аристотел знаят, няма как да не си зададем въпроса: *кой ни управлява?* и периодически да проверяваме верността на отговорите, които му даваме. Теорията на управление или *мениджмън-*

тът има определен отговор, на който държи безусловно – това са мениджърите или професионалните управляващи. С това мнение не са много склонни да се съгласят *теоретиците на политическата демокрация*, за които суверен е народът и той може временно да делегира част от своите правомощия на посочени от него избраници – политици, които не са, а и много трудно биха могли да бъдат аргументирано означени като професионални управляващи. *Социолози и социални психолози* предпочитат да виждат автентичните управляващи в обществата в лидерите и/или елитите, които може да имат, а може и да нямат нищо общо с мениджъри и политици. *Икономистите* залагат на предприемачите, като истинските лидери в пазарна среда, без да отричат значението на редовите бизнесмени или на бизнес мениджърите. *Изследователите на криминализираните или направо провалени общества* сочат най-често местните тираны и/или мафията като фактически управляващи в тамошните държави... Картина пъстра, противоречива, объркваща. Ако прибавим към това най-разнообразните версии за ролите, функциите, квалификациите и т.н. поотделно – на мениджъри, политици и всички останали от споменатите, човек може да се обезкуражи.

Управление и благоденствие

На фигура 1 е представено в схематичен вид моето виждане за релациите *„свобода (публични и частни избори) → институционални социални структури (гражданско общество, пазар и държава) → управление (обществено самоуправление, публичен и бизнес мениджмънт) → блага и услуги (частни, публични и публично-частни) → благоденствие (материално и духовно)“*.

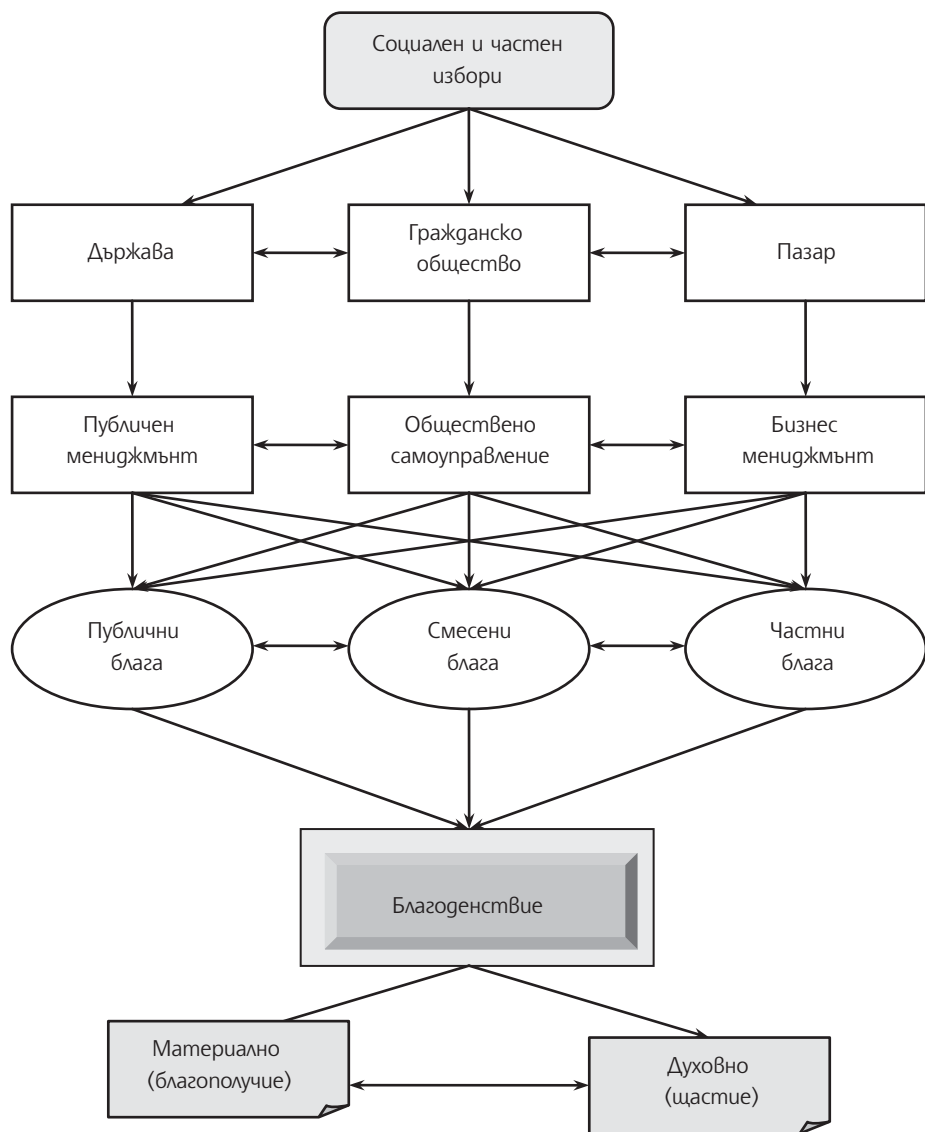
Животът ни във всичките му измерения – семействата, в които се раждаме, които

създаваме и/или разваляме, училищата и университетите, където учим, работата, която извършваме, за да се издържа и/или забавляваме, удоволствията, на които се отдаваме, вярата, която изповядваме, и въобще всичко, та до изпращането ни от този свят, всичко се *управлява* – добре или зле, от които трябва или от които не трябва. Дори собствените си лични избори, които ежедневно правим, реализирайки индивидуалната си свобода, самоуправлявайки се, си имат своите неизбежни ограничаващи условия, най-често загадени ни вследствие на направени от други, на друго място или по друго време избори.

Всички субекти в *„социалната снежинка“* [С. Ставрев, 2007] се самоуправляват и биват управлявани едновременно по силата на всеобщата социална обвързаност и по този начин съвместно – помагайки или пречейки си, въртят *„рулетката на живота“* [С. Ставрев, 2002], създавайки по този начин количеството, структурата и качеството на благата и услугите, достъпът до които ни кара да се чувстваме като благоденстващи или пък не. Разбира се, гали и доколко сме доволни от живота си, има своите субектни детерминанти – потенциал, мотивация, култура и т.н., което е посочено в отбелязаните публикации, но това е друга, спрямо обсъжданата тук, тема.

Освен от нас самите животът ни се управлява по-пряко или по-косвено, в зависимост от личните ни предпочитания и от социалния ни статус, от: политици, мениджъри, администрация, лидери и елити.

Политиците държат в ръцете си кормилото на държавната власт, дават посока и мобилизират ресурсите за протичането на публичния мениджмънт. От тях зависи най-вече как е организирана и как функционира държавната машина в едно общество. Техните

Фигура 1. Управление и благоденствие

отговорности за количеството и качеството на публичните блага, от които всички се нуждаем – ред, законност, обществена сигурност, макроикономическа среда и други подобни, са най-големи и поради обстоятелството, че те номинират, назначават и уволняват всички държавни служители и ад-

министрация. В централната и голяма част от тези в местните власти. Изглежда парадоксално, но е факт, че при тях е най-голям маржът между обществени очаквания и професионална пригодност, тъй като действащите политици нямат „сертифицирана базова квалификация“ за специалност „поли-

мик“, а са юристи, икономисти, финансисти, инженери, лекари и т.н. и т.н., които по избора на мнозинството са влезли в ролята на политици и пак по неговия избор рано или късно ще слязат от сцената на властта.

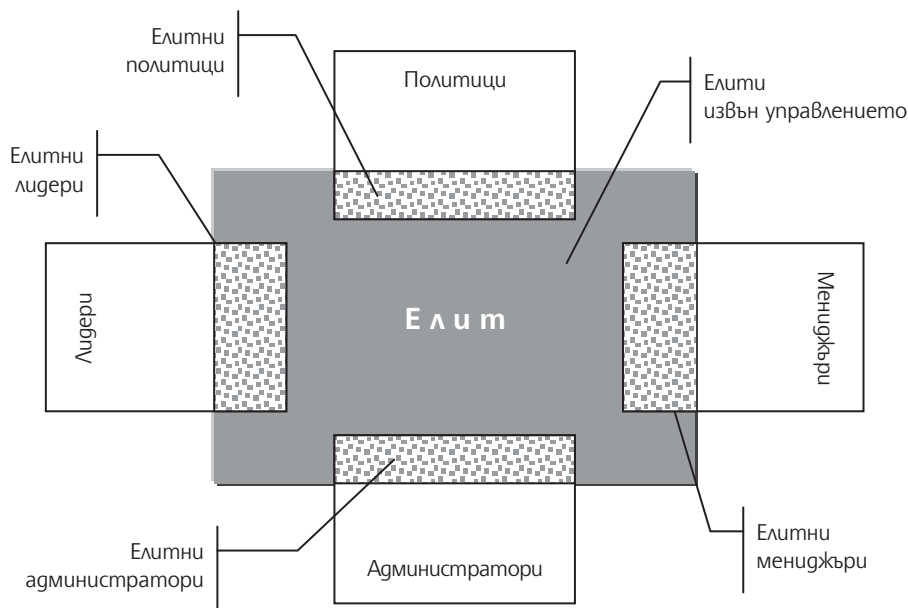
Мениджърите са професионални (най-често, макар и невинаги) управляващи, заемащи ръководни позиции в държавата, регионите, корпорациите и в неправителствения сектор. Те са онези, които в организациите вземат институционалните управленски решения. Очевидно е възловото им място сред т.нар. управляващи.

За добро или лошо без *администрация* не може. Не могат нито политиките, нито мениджърите, нито дори лидерите. Това е най-масовата група в системите за управление, включваща като правило много високо-, но тясноспециализирани хора, които изпълняват две структурно необходими групи

функции: *back office* – за консултация и подпомагане на политици и мениджъри, и *front office* – за административно обслужване на гражданите и клиентите.

Изброените три групи попълват структурите на формалната власт в държавата, фирмите и неправителствените организации. Навсякъде, където има формална организация, задължително има мениджъри и администрация, а при държавата – и политици. Има обаче още две групи, които могат да усилят ефекта от дейността на формалните управляващи, но далеч по-често им развалят комфорта – лидери и елити.

Лидерите са неформален социален продукт, на които управляваните, най-често ирационално и напълно доброволно, вменяват правото и отговорността да ги водят нанякъде – по презумпцията към просперитет, а по последствия – навсякъде, в това число и към

Фигура 2. Управленски контекст на елитите

провал. Лидерите не се назначават, а и няма длъжност „лидер“. Те се избират от управляваните, за да ги управляват, без външна принуда, даже с удоволствие. Сред политиките, мениджърите и администраторите може да има лидери, без това да е неизбежно. Нещо повече, твърде често те оказват контрапродуктивно за самото управление влияние. Когато лидер и политик, мениджър или администратор се персонифицират в едно и също лице, тогава управляващата мощ се усилюва. Но когато едни лица са политици, мениджъри или администратори, а други лица са лидери и те имат разминаващи се с официалните ценности намерения и цели, тогава Бог да ѝ е на помощ на управляващата система и на дейността, която се управлява.

Елитите са най-трудно идентифицируемата социална група в организациите и особено в обществата като цяло. Те имат и най-сложната за проследяване и изясняване функция с управленски смисъл и значение. Опит за представяне на авторското виждане по въпроса е изложен във фигура 2.

Да отграничим елитното съдържание от съдържанието на останалите 4 управленски групи, както и особено това на пресичащите се с елита територии на политици, мениджъри, администратори и лидери, т.е. зоните на припокриване, никак не е проста задача. Освен всичко друго тези зони между елита, от една страна, и всяка една от останалите 4 групи, от друга страна, едва ли са равни по площ.

Грешки в познанието, предубеждения и мисловна небрежност хвърлят сянка върху образа на елита

Преди около век и половина един италианец с многостранни научни интереси поставя основите на научното направление, което днес

мнозина наричат *елитизъм* [V. Pareto, 1963]. Незаслужено пренебрегван и омаловажаван днес (виж Jery, D., J. Jery, 1995), той ни е посочил вярната перспектива, която към днешната изглежда загубена или най-малкото силно размита. Става дума за разграничението: „елит ↔ неелит“, на първо място, и „управляващ ↔ неуправляващ елит“, на второ място. Първото уточнение акцентира върху критериите и признаците, въз основа на които можем да различим елита от неелита, и това са преди всичко индивидуалните различия по образование, квалификация, способности, дарби и други подобни, различия, които съществуват във всяка реална социална група. Второто уточнение разделя самия елит на две подгрупи – управляващ и неуправляващ, което намирам за изключително важно, тъй като то ни казва: не се става елит, когато придобиеш власт, както и не всеки елитен човек заема неизбежно властна позиция. Че елити, в смисъл на някаква личностна изключителност, не са всички и дори повечето от заемащите властни позиции индивиди се установява емпирично при всеки по-значим персонален контакт с тях – на всякакво равнище. По-важни от личните впечатления обаче са конфузната за истинския елит съдба на загубилите елитния си статус хора заради това, че вече не са на власт, както и несъмнената заблуда, че с назначението си на важен пост лицето „X“ автоматично се сдобива с лиценз за елит.

Несъмнено немаловажна роля за обръкването в разбиранията има инкорпорирането в „теорията на елитите“ на изследванията в областите – политическа социология [G. Moska, 1939], партийноорганизационна бюрократия [R. Michels, 1962] или политическа власт [C. W. Mills 1956]. Защото по този начин неумишлено, но пък много зловредо се прекрачват или пренебрегват съществени дистинкции – политическата „класа“ на Моска и Джилас и партийната „олигар-

хия” на Михелс се прераждат виртуално във „*властен елит*” по Милс. По-нататък замъгляването на образа на елита стига до Р. Пътнам например (виж Putnam, R., 1976), който сравнява политическите „елити” въз основа на достъпните му статусно-ролеви статистически данни за властимащите управляващи. Друг американски автор пък приема, че елитни хора са онези, които в САЩ например имат днес годишен доход над 100 хиляди щ.д. [M. J. Penn, with E. Kenney Zalesne, 2007].

Склонен съм да мисля и че част от антиелитарните настроения в днешно време имат скрита причина в лекомисленото отъждествяване на управляващи, богати и известни с елита. Само или главно по този начин си обяснявам и откровено егалитарния или по-скоро анархистичен писък „Мъдростта на тълпата”?! В началото на 21. век (виж Surowieski, J., 2003). Тълпите могат да бъдат всичко друго, но не и мъдри. Добре е да пресмислим и оптимизма си относно качеството, ползите и вредите на (от) електронните комуникации и общности, които, освен че са твърде често извор на неподправен нихилизъм и бунт към високите стойности в наука, култура, естетика и т.н., са и възрени бариери пред агресивния дилентатизъм (виж Keen, A., 2007). Достатъчно е да оценим възискателно нивото на информация, която блика от Google, Wikipedia, You Tube, My Space и Co, или посещавайки който и да е масово достъпен форум.

Как да ги открием и защо трябва да си пазим елитите?

Където се върши някаква еднотипна работа от хора, винаги има *най-добри* и те обикновено отлично се знаят както от колегията или професионалната общност, така и от потребителите на създадени

те от тях продукти и услуги – клиенти, пациенти, бенефициенти, слушатели, зрители и т.н. Естествено, за да се извърши тази селекция е нужно да има свободен и интензивен обмен на информация както в хода на професионалното общуване, така и между потребителите. И тъй като реалните мащаби на подобно общуване не са неограничени, то и елитите имат различна по степен на валидност легитимност, от най-тесните – групови, фирмени, квартални..., през по-широките – градски, регионални и национални, та до най-обхватните – глобални или транснационални.

В обществото съществуват реално множество елити според застъпените в него сфери на дейност (сектори от икономиката, политическата и гражданската сфера), които общо взето са повече или по-малко универсални.

Именно елитите са или по-скоро би трябвало да са в основата на по-нататъшното рекрутиране на управляващите в едно общество. Кои други, ако не най-добрите, трябва да са начело на останалите? Само че това се случва на практика рядко, даже извънредно рядко. Ако се взем в три от петте управленски ангажирани групи, допускайки, че политиките са вид мениджъри, а администрацията има подчинено на останалите групи значение, ще стане ясно следното:

а) Гражданското общество си има своите елити, лидери и мениджъри, които в сложно и противоречиво взаимодействие помежду си излъчват и манифестират т.нар. обществено мнение. Когато в този процес водещи са елитите, това обществено мнение е компетентно, когато такива са лидерите, има повече шансове общественото мнение да бъде чуто и отразено в публичния мениджмънт, а когато водеща е ролята на ръководителите, корпоративно-олигархиче-

ският оттенък на общественото мнение е най-силен.

б) Пазарите също си имат своите елити, лидери и ръководители, от чиито комбинирани действия се моделира пазарният процес – елитите внасят в него рационалност, лидерите го динамизират, а ръководителите пък го институционализират.

в) Има, разбира се, и държавни елити, лидери и ръководители, които съвместно задвижват държавната машина и ѝ придават насока и интензитет. Когато ролята на елитите при вземането на решения от страна на държавните органи е определяща, решенията са най-качествени, когато най-влиятелни са лидерите, енергията, с която тези решения ще се наложат на практика, е най-голяма, а когато това са ръководителите, зад решенията стои цялата държавна власт, способна да преодолее значими обществени съпротиви.

Всъщност и петте групи, които пряко или косвено ни управляват – политици, мениджъри, администрация, лидери и елити, встъпват в противоречиви и често конфликтни отношения както помежду си, така и вътре в себе си – поради секторната и фазовата си специализираност и обособеност. Тук не говорим въобще за конфликтите между целокупните управляващи и управляваните, каквито има във всяко общество. Следователно в интерес на всички ни би било зоните на пресичане, представени на фигура 2, да бъдат по-пространни и по-плътни. Това става обаче много трудно. Защото никак не лесно да бъдат идентифицирани, обществено признати и властнически приобщени елитите.

Доколкото политиците, мениджърите и администрацията ги назначават, най-често след някакви вътрешноорганизационни или политически избори, а лидерите се избират

от желаещите да бъдат водени нанякъде по много труднообясним и преобладаващо ирационален, но неоспорим от никаква властна инстанция начин, то най-тайнствено и непроницаемо изглежда излъчването на елитите. Заради това си струва да погледнем в това тайнство по-настойчиво. Резултатът от моята настойчивост е представен на фигура 3.

Излъчването на елитите е спонтанно и непрекъснато, такова е и тяхното детрониране. Социалната общност се самоуправлява и саморегулира, като избира измежду всички свои членове някои, които признава за най-добри. Тук формалната власт няма достъп, тъй като, както вече пояснихме, елитите не се назначават. Трудността идва от това, че елитни хора винаги и навсякъде има, но елит, като обособена и влиятелна социална група, може и да няма!

Общността номинира, сравнява и поддържа „кандидатите“ за елити посредством два филтъра: единият, обозначен като **К1**, чрез който колегията или съловно-професионалните общности от всяка разпространена в реалната практика разновидност, установява **най-способните (най-талантливите)** изпълнители на определена еднотипна група от социални роли. И понеже няма как сред 5, 10, 100, 1000 или повече, познаващи работата си професионалисти, да няма най-добри и по този въпрос, професионалната общност извънредно рядко може да сгреша, остава да преценим безупречно ли функционира този филтър, или не. Най-сдържаната и предпазлива преценка по въпроса би следвало да звучи така: невинаги! С което искам да кажа, че понякога този филтър изобщо не действа. Защо?

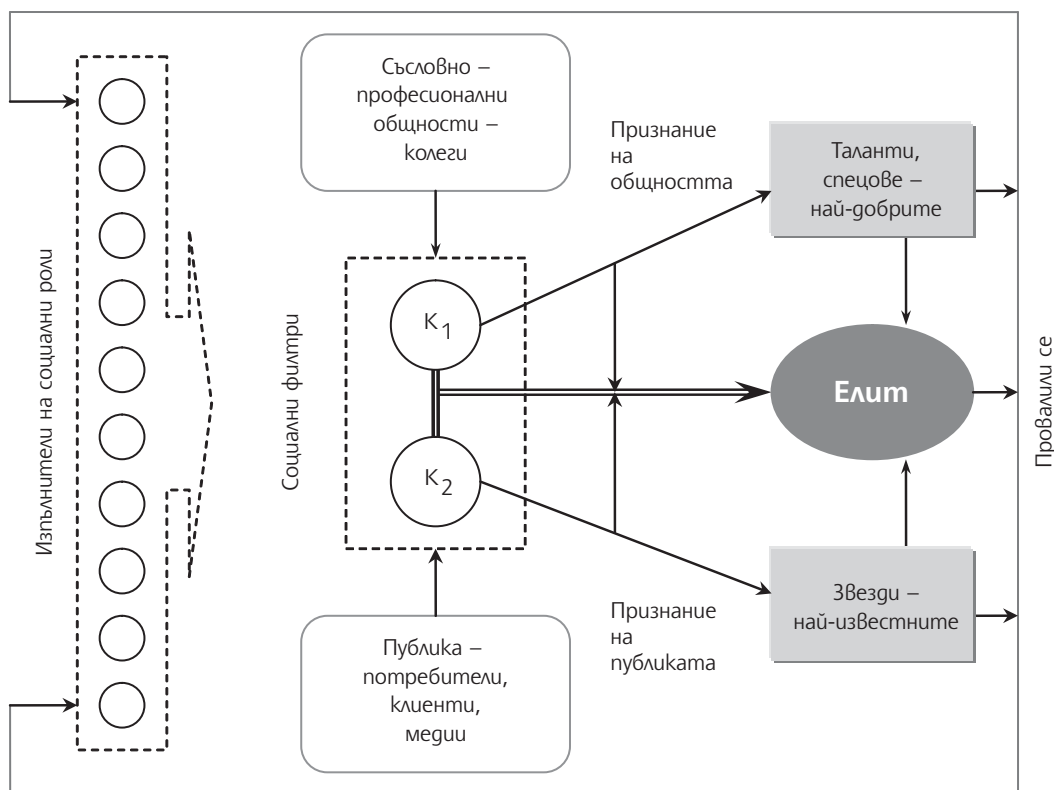
Първо, защото, когато хора оценяват хора, разумната аргументация и скритата надълбоко истина често отстъпват терен на

ирационалната мистификация, причинявана от неконтролируеми емоционални фактори. Такива, да речем, като симпатия и антипатия, привързаност и безразличност, принадлежност и чуждост, любов и омраза, възхищение и завист и т.н. Никак не съм сигурен, че елитите ги обичат. Някак си признаваме ги от немай-къде, понякога скришом им се възхищаваме, но признанието на общността идва мъчително и не би трябвало да се изненадваме, ако и когато филтър **K1** дефектира.

Второ, най-добрите са обикновено силно изразени индивидуалисти, високо ценящи свободата и независимостта си, невинаги особено контактни или дружелюбни. Да ста-

неш най-добър, не е лесно. Изисква се много старателност, упоритост, себеотдаване, възлюбване, а всичко това няма как да не попречи на онова, което Карл Алберт нарича „социална интелигентност“, или иначе казано – способността да привличаш околните. Елитите това нещо като правило не го могат, пък и много не го търсят, просто защото не го ценят особено.

Трето, по-голямата част от елитите са трън в очите на властимащите поради простата причина, че именно те като правило им казват, без присъщия на мнозинството конформизъм, че грешат. Даже им казват къде точно и защо са сгрешили, както и какво трябва да направят, за да си по-

Фигура 3. Формиране на елитите

правят грешката. Е, това си е чиста проба нахалство, самонадеяност, неуважение към горестоящите, нелоялност и прочие смъртни грехове, за които се полага порицание или остракизъм, а не признание. И понеже сами пряко не са в състояние да сторят нищо, участието на властимащите във филтрирането на елитите е лукаво и перфидно. Внушава се на мнозинството, че Х или У, които имат всички елитни атрибути, са всъщност неприятни хора – самонадеяни, високомерни, с редица скрити дефекти, макар и нелоши, че даже добри професионалисти. Целта е снемане на доверието към тях от страна на колегите им. Когато успяват в тези си намерения, управляващите несъмнено съдействат за опасно деелитаризиране на обществата, застрашаващо всички с множество неблагоприятни последици.

Филтър **K2** изпълнява други функции и е инструмент в ръцете на друга аудитория – тази на публиката, която не знае, а и не я засяга как стоят нещата в кухнята, а се интересува от продукцията на професионалистите. Потребители, клиенти, пациенти, бенефициенти, фенове и пр., къде сами, но далеч по-често със съдействието на масмедииите, излъчват своите **любимци (звезди)** измежду всички участници в съответната дейност. Логично е да постановим, че това са елити и в професионалния смисъл, защото изглежда невероятно да станеш звезда, ако не си сред най-добрите. И често това наистина е така. Но далеч невинаги. Причината е в медийния ажиотаж, осъществяван къде елегантно, къде брутално от PR агенти, рекламисти, брандъри, имиджмейкъри, рейтингови агенции и прочие паразитни продукти на модерното общество. Публиката е облъчана от агресивно корпоративно и властническо манипулиране, от егоцентричната и користолюбива финансова и информационна подкрепа на социални актьори, които не

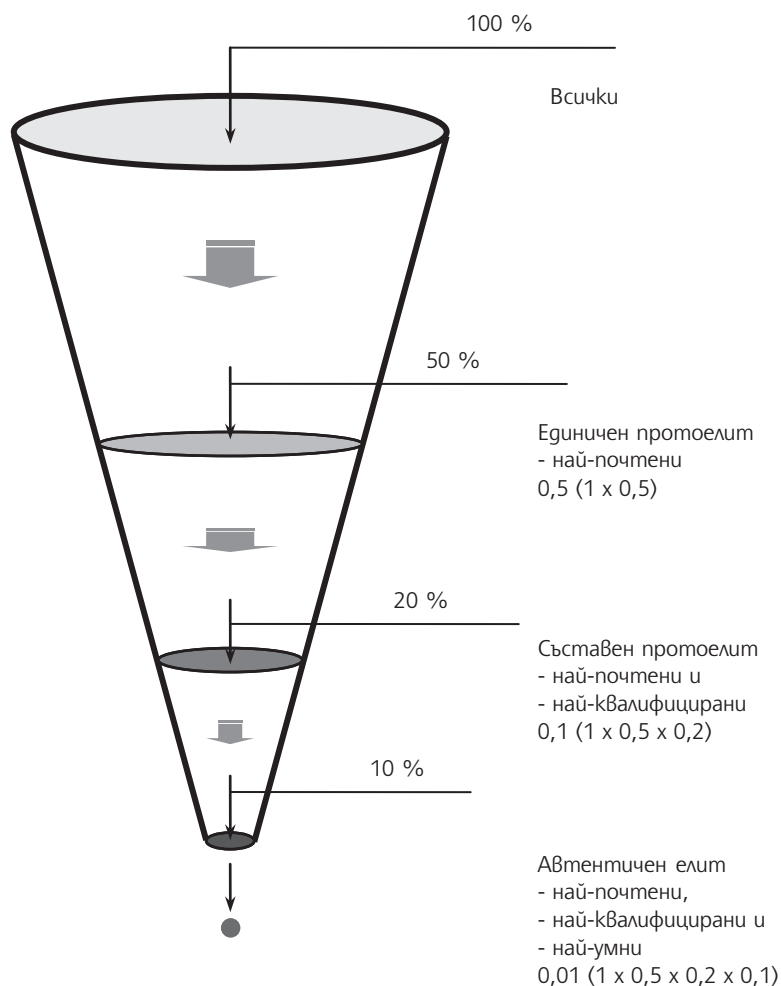
са дори близко до най-добрите, вследствие на което нейните избори са силно уязвими и ненадеждни.

Фактически елитът получава социална легитимация и влияние, когато премине и през двата филтъра. Ако си само несъмнен и признат от колегите експерт, без това да е известно на публиката – пазара, гражданското общество, ти не си елит, а само *елитен човек*, един отличен специалист, познат на малцина, и поради това без значимост за обществения живот. Ако пък си само звезда, без да си първокласен специалист в областта си, ти пак не си елит, а си общо взето една популярна посредственост, търсещ известност изграч или инструмент в ръцете на други изграчи от театъра, който обича да се устройва *homto ludens*, но в никакъв случай не е елит. Ето заради това в някои общества може да няма елит, въпреки че има елитни хора.

Какво ли е количественото изражение на елита в едно общество, държава, корпорация, малцинствена или професионална група? По мое мнение **не повече от 1 %** (виж фигура 4).

Първият от посочените малко по-горе 2 филтъра върши своята работа, абстрактно погледнато, като извежда неявна мултипликативна функция от резултатите, получаващи се при пресяването на множеството единични случаи по 3 признака на сравнение, представляващи фундамент за гисекция на елитността – **познания, ум и почитеност**.

Признакът „познание“ подрежда множеството според това, кой колко знае и може в своята област на активност, като се предполага, че колкото повече знаеш в сравнение с другите, толкова по-добре, при равни други условия ти ще можеш да

Фигура 4. Елитно присъствие в социалните общности

изпълняваш конкретната социална дейност, в която вземаш участие. Очевидно тук става дума за професионално-дейностна квалификация, която се придобива по пътя на образование, обучение и специализации, от една страна, и натрупване на социален опит, от друга страна. Колкото повече знаеш и можеш за (от) онова, което правиш, толкова по-нагоре в подредбата се оказваш в класацията на колегия и публика.

Познанието, метафорично казано, е семето, от което израства цветето на професионалната годност. Но за да покара стеблото, е нужна и подходяща почва. Този въпрос ни отвежда към темата за талантливостта или надареността на изпълнителите. Все някаква изначална личностна предразположеност към даден вид дейност (за някои това е решаващо важно!) е необходимо условие за висок професионализъм. Познанието само за себе си, без протекцията на съответни ге-

нетично предопределени способности, има силно лимитирани възможности за градеж на индивидуалния потенциал.

Моето лично мнение в случая, продукт на наблюдения за около 40-годишен университетски, бизнес, административен и политически опит в моята страна от около 60-те години на миналия век до този момент, ме кара да считам, че относителният дял на най-висококвалифицираните хора, средно за всички социални групи, в никакъв случай не е по-висок от 20 %.

Признакът „ум“ фокусира рекрутирането на елитите върху сравнението по наличие на такива интелектуални способности, по-голямата част от които „подарени“ ни (но и подлежащи на развитие) съвсем не щедро и равномерно от Създателя, като: а) да разбираш смисъла и значението на онова, което знаеш, както и как, къде и защо това знание може да бъде приложено, а не просто да го възпроизвеждаш (цитираш); б) да комбинираш (асоциираш) познания от различни области и на тази основа да конструираш ново познание или елементи от ново познание; в) да предугадаш съществуването на неустановени или непознати връзки и зависимости между сегменти от познанието, което да прави възможно формулирането на хипотези, подлежащи на верификация, г) да се отнасяш към живота и познанията за него непредубедено, хладнокръвно, любознателно и поне мъничко скептично. Форматирането и структурирането на онова, което се разбира (погрязва) под ум, е научен проблем, към който може да се подходи по твърде много допустими и трудно сравними едни с други гледни точки, парадигми и пр., което излиза далеч извън обсега на избраната тук от автора тема. Вън от съмнение е обаче честото разминаване между знание и ум. Сигурно не съм единственият,

който е срещал по пътя си хора с колосална ерудиция, „крачеши библиотеки“, изпитващи огромни, а понякога и непреодолими затруднения да формулират смислени и непротиворечиви съждения.

Воден от изложеното схващане за „ум“ намирам, че относителното тегло на най-умните сред нас е в най-добрия случай 10 %.

Последният от трите признака „почтеност“ е най-непроницаем и всеки, поне мъничко изкушен в моралната проблематика, отлично знае това. Затова няма и да правя опити за неговата параметризация, а ще се задоволя да кажа, че колкото и да не сме достатъчно уверени в преценките си, ние различаваме сред нашите колеги, приятели, съграждани и т.н., ако невинаги най-, то поне по-честните, достойните и т.н. и съответно сме склонни да им вярваме и да ги допускаме близко до нас, за разлика от по-безчестните, недостойните и т.н., на които не се доверяваме и които се стараем да държим далеч от себе си. Предвид всичко това възприемам едно по-скоро оптимистично и благосклонно, отколкото реалистично мнение, че относителният дял на хората, склонни да постъпват почтено, понасяйки стоически издръжките на тази почтеност, е най-много 50 %.

Трябва да се има предвид обстоятелството, че различията от географски, исторически, културен, чувствен и морален характер моделират по специфичен начин валидните стандарти в различните типове социални общности – регионални, национални, етнически, цивилизационни и т.н. Тези особености неминуемо специфицират филтрациите, подпомагащи елитарната идентификация.

И още нещо – съзнателно избягвам един важен акцент, този за *свръхнадареността*

или *гениалността* на единици, което автоматично ги изстрелва на върха на всякакви класации по способности – музикални, хумажествени, математически, ораторски, спортни и т.н. Все пак в моето разбиране елитите са съвкупност от нормални, макар и рядко срещани, а не непременно екстраординарни индивиди.

И така, ако елитните хора задължително трябва да бъдат **едновременно** най-знаещи, най-умни и най-почтени, а това в моето разбиране е несъмнено, дялът на елитните наши съжителители и колеги е не повече от 1 %:

$1,0$ (всички) $\times 0,2$ (най-квалифицирани) $\times 0,1$ (най-умни) $\times 0,5$ (най-почтени) = $0,01$ (**елитни хора**).

Ако с един „по-розов“ поглед към живота, разбираем при по-благополучен личен и социален опит и при наличие на повече позитивни валенции в светоусещането, нарисувате една по-ведра картинка в сравнение с нарисуваната от моя милост, а именно: 75 % най-почтени, 30 % най-знаещи и 20 % най-умни, което, държа да подчертая, по мое мнение е напълно неправдоподобно, елитните хора пак ще се окажат нищожно малцинство – $1 \times 0,75 \times 0,30 \times 0,20 = 0,045$, т.е. 4,5 % от всички. Искам да кажа, че с каквито и диоптри и лупи да търсим елита, той си остава рядкост, силно дефицитна наличност, много трудно откриваема сред множеството, което ни обгражда.

Изображението на фигура 4 подсказва още нещо много съществено: пътят от *всички* (население, численост, персонал – на даден регион, съюз, държава, щат, кантон, област, конфесия, корпорация, град, социална група и т.н.) до крайния резултат от филтрирането по K1 – *автентичният елит*, който

включва само едновременно най-знаещите, най-умните и най-почтените измежду „всички“, преминава през: а) излъчване на *единични протоелити* – или „най-знаещи“ ($1 \times 0,2 = 0,2$, т.е. 20 % от всички), или „най-умни“ ($1 \times 0,1 = 0,1$, т.е. 10 % от всички), или „най-почтени“ ($1 \times 0,5 = 0,5$, т.е. 50 % от всички); и б) през рекрутирането на *съставни протоелити* – или „най-квалифицирани и най-умни“ ($1 \times 0,2 \times 0,1 = 0,02$, т.е. 2 % от всички), или „най-квалифицирани и най-почтени“ ($1 \times 0,2 \times 0,5 = 0,1$, т.е. 10 % от всички), или „най-умни и най-почтени“ ($1 \times 0,1 \times 0,5 = 0,05$, т.е. 5 % от всички). Следователно налице е действието на каскаден алгоритъм за идентификация на елита.

И тъй като не ми е по силите да извърша подобна, колкото и да е условна, метрификация на елитните хора в едно пространствено и политически локализирано общество по втория филтър K2, поради намесата на множество неясни и ненаблюдаеми фактори, завършвам този непреценциозен опит за количествена идентификация с госта тъжното заключение, че елитът в действителност е **госта пог** 1 % от всички нас като цяло.

Надежда обаче има и тя е в незаобиколимият факт, че елитните хора са неунищожими, навярно по биологически, а кой знае, може би и трансцендентни причини. Враждебността на тълпата, посредствеността, властта, олигархията и бюрократията към тях са безсилни в последна сметка, тъй като елитните индивиди се борят със себе си, а не с околните. Те могат да бъдат социално и политически маргинализирани, но не и отстранени от живота, в което се съдържа парадоксално и шансът за самите общества. Разбира се, шансът може да се използва, а може и да се пропиее.

Бележки върху управленската значимост на елита

Изкушаващо е да си помислим: ами да вземем да напълним публично-властните, гражданските и бизнес структурите от горе до долу с елит и понеже той няма да стигне, поне с протоелити, и така да си подсигуририм благоденствието. Дори и да оставим настрана затрудненията, произтичащи от наложителността на признанието, че някои други, а не самите ние, са елитни или поне протоелитни хора, остават още две гигантски препятствия. Първо, никъде няма разработен, надежден, общоприет и действащ инструментариум за идентифициране и легитимиране на елитите, и второ, самите елити не проявяват никаква готовност да се отзовават на нашия призив да ни управляват. Относно първото настоящият текст подсказва, че някакви методологически ориентири биха могли да се скицират и по-нататък разработят, докато втората бариера изглежда напълно непробиваема. Елитните хора предпочитат да работят в изследователски, иновационни, научни, консултантски, аналитични и други подобни центрове и групи, където техният потенциал би могъл в максимално възможната степен да бъде оползотворен, или пък напълно самостоятелно. Излишно е да се надяваме и вярваме, че някога ще дойде времето, когато управляващите ни ще бъдат елитни хора, просто защото елитите нямат нагласа и готовност да управляват. Да, имало е, има и ще има елитни политици, мениджъри и администратори, но те никога няма да станат повече от „go 1 %“!?

Въпреки всичко елитните хора не са управленски безполезни. Всъщност тъкмо те изпълняват следните съгубоносно важни за успешното обществено функциониране и развитие дейности.

Първо, елитите *формират и променят стандартите* за правилно, желателно, допустимо и респективно за обозначаване на неправилно, нежелателно и недопустимо относно:

- Качеството и структурата на публичните, частните и смесените блага.
- Технологиите, структурите, организациите и капацитета на дейностите, произвеждащи блага.
- Оценката на резултативността и ефективността на мениджмънта на дейностите, произвеждащи блага в публичния и частния сектор.

Второ, елитите *разпознават обществените потребности и разработват изискванията към начините, методите и техниките за тяхното задоволяване*. По този начин реалните управляващи се сдобиват с нужното им познание за:

- Съставяне и реализиране на обществено полезни и ефективни политики/стратегии.
- Вземане на рационални програмни, проектни, планови и организационни управленски решения за изпълнението на приетите политики/стратегии.
- Прилагане на възможно най-добрите и подходящи за конкретните условия практики в текущата управленска работа.

Трето, елитите са *генератори на критически оценки и алтернативи на статуквото*, без които усъвършенстването и развитието напред спират или утихват. Особено във времена на кардинални системни (структурни) реформи, когато се преминава от едно качествено състояние на обществото в друго, ролята на елитите неимоверно нараства. От това доколко различните общества съумяват да се възползват от винаги наличния елитен потенциал, зависят и скоростта, успешността, спорността или провалът на

реформаторския процес и произтичащата от тях сила на обществената подкрепа за реформите.

Четвърто, изключително важно е участието на елитите в номинирането и прононсирането на нови управляващи – политици и мениджъри, както и при излъчването на лидери. Вярно е, че при демокрацията – както пряката, така и представителната – народ, маси, електорат, наеман персонал и т.н. имат самочувствието на последна инстанция, демуург. Но всеки формално свободен колективен избор е повлияван от: *пари* (богатите хора), *власт* (действащите политици и мениджъри), *медиатори* на общественото мнение (медици, идеолози, демагози). Тъкмо тази демократичност при социалния и публичния избор съдържа в себе си и скритата заплаха пред самата демокрация, идваща от възможната доминация на асоциални, ирационални и случайни фактори, от корпоративизъм, корупция или популизъм, които неусетно биха могли да ерозират обществения интегритет. За да не стане така, участието на елитите в демократичния процес е не само допустимо и желателно, а жизнено необходимо. Особено при информирането и ориентирането на общественото мнение преди електоралните и най-важните институционални (на управленските органи) избори. Без нужната доза познание, интелигентност и нравственост демократическият процес протича некачествено, неефективно, хаотично, което отправя погледа на склонното да нараства във времето малцинство към деспотични и тоталитарни съблазни.

В заключение не ми остава нищо друго освен да отправя следното пожелание към хората и към техните управляващи – *постарайте се честно да разпознаете най-знаещите, най-умните и най-почтените*

измежду вас и около вас, гарантирайте им свобода и се вслушвайте в мнението им. Така благоденствието ще стигне по-бързо и осезаемо до вас, отколкото ако не ги забелязвате, а ако и когато ги забележите, не хабете сили и време да ги изтласквате към периферията на обществото, защото така на тях няма нищо да им сторите. Затова пък ще накажете самите себе си.

Литература

1. Castells, M., The Information Age: Economy, Society and Culture-Vol.1, Oxford, 1996.
2. Rand, A., Capitalism: The Unknown Ideal, N. Y., 1967.
3. Buchanon, J. M., The Limits of Liberty. Between Anarchy and Leviathan, Chicago, 1975.
4. Pareto, V., The Mind and Society: A Treatise on General Sociology, N.Y., 1963.
5. Moska, G., The Ruling Class, N.Y., 1939.
6. Michels, R., Political Parties: A Sociological Study of the oligarchical tendencies of modern democracy, N.Y., 1962.
7. Jary, D., J. Jary, Collins Dictionary of Sociology. Second ed., 1991; 1995.
8. Блекуел, Енциклопедия на политическата мисъл, С., 1997.
9. Schumpeter, J., Capitalism, Socialism and Democracy, 5th ed., London, 1976.
10. Putnam, R., The Comparative Study of Political Elites. N.Y., 1976.
11. Mills, C. W., The Power Elite. N.Y., 1956.

12. Penn, M. J., with E. Kenney Zalesne, Microtrends: The Small Forces Behind Tomorrow's Big Changes, N.Y. 2007.

13. Suroweski, J., The Wisdom of Crowds. N.Y., 2003.

14. Keen, A., The cult of the Amateur. N.Y., 2007.

15. Ставрев, С., Кризата на публичния мениджмънт или как популизъм и корупция провалят реформите и подбиват доверието към политическата демокрация, С., 2007.

16. Ставрев, С., Рулетката на живота (Към нова методология за социални описания и анализи), сп. „Социологически проблеми“, 1-2, 2002. **ИД**